

Skolan och tonåringen

Av ungdomspsykiater *Max Frisk*, Helsingfors.¹⁾

Skolan

En elevs anpassning till skolan, varvid begreppet skola skall uppfattas i en vidare mening, kan försvåras av olika orsaker. Skolan utgör nämligen icke blott en läroinstans, utan en helhetssituation, en miljö med mångahanda uppgifter och dynamiska krafter. En väsentlig uppgift är självfallet att förmedla kunskaper. Men för många ungdomar är inte motivet med skolgången, behovet och nyttan av dessa kunskaper klara. Vissa ämnen synes ointressanta eller onödiga. Skolan tvingar därtill eleven till ständiga prov och "personlig värdering". Ibland känns dessa krav alltför tunga. Misslyckanden, liksom en känsla av otillräcklighet och ofullkomlighet, gör tillvaron olustig, kanske otrygg. De enskilda eleverna har olika behov, men skolans möjligheter att beakta varje individ för sig kan vara rätt begränsade.

Tävlingsanda är före tonårstiden utmärkande för normala barns *provsituation*. Under tonårsperioden tillkommer upplevelsen av kampen mellan generationerna och detta bestämmer speciellt pojakens inställning till provningstillfället. Som avgörande bakgrundsfaktor ses förhållandet fader—son. Underlägsenhet i förhållandet till fadern leder till osäkerhet med misslyckanden och förödmjukelser. Men misslyckandena kan även vara ett led i en omedveten process och ett indirekt uttryck för hat eller trots. Om rädslan för ett misslyckande och därmed förknippad självbesvikelse är mycket stark är provet ångestframkallande. Resultatet kan vara en välkommen belöning, men likaväl ett upplevt straff för lättja, ett bevis för dumhet och ett tecken på att man inte duger till något.

Lärarens mångahanda pedagogiska och gruppcentrerade uppgifter försvårar hans situa-

tion och möjlighet att beakta den enskilda individen. Förväntningarna på läraren är emellertid i detta hänseende stora och besvikelse inte sällsynt. Denna besvikelse, liksom de normer och krav läraren måste ställa, kan försvåra den positiva personliga kontakt, som speciellt under tonårsperioden vore så viktig. *Förhållandet lärare elev* kan därtill kompliceras av lärarens egna problem och svårigheter, i den mån de leder till en nedsatt tolerans och störd psykisk jämvikt. Aggressivitet riktad mot eleverna eller neurotisk osäkerhet och förstämndhet, som smittar av sig, kan väcka ångest eller förstöra samarbetsviljan och göra anpassningen till skolan svår. Å andra sidan kan eleven genom sitt beteende och sin inställning försvåra kontakten till läraren. Mången gång synes eleven projicera sina egna problem i förhållandet till föräldrarna på läraren och denna omedvetna process avgör huru detta förhållande kommer att gestalta sig. Ej sällan utgör problemet en förälskelse i läraren.

Skolkamraterna utgör en viktig del av skolan och tonåringens beroende av den grupp dessa utgör är stort. Att accepteras av gruppen är avgörande för trivsel och självkänsla och samhörigheten medför styrka och skapar normer. Ett misslyckande med kamraterna kan innebära en försvårad adaptation och tager sig olika uttryck. Man köper sin ställning genom att spendera pengar, gåvor, snask eller förskaffar sig den genom olika självhävdesått, ofta i disharmoni både med det egna jagets grundbehov och med omgivningen. Situationen kan bli svår, ifall det gäller att välja mellan gruppens och lärarens olika normer. Ett inre anpassningsbehov leder till en svår konfliktsituation, om strävan och önskan att tillfredsställa bägge parterna är förhållandevis stor. Gruppen utgör även en ständig referensgrupp såväl i avseende på förmåga och du-

¹⁾ Folkhälsans Tonårspoliklinik.

lighet som på fysisk utveckling, utseende och habitus eller social ställning och roll och i förhållande till denna kan känsla av mindrevärde utvecklas.

En önskan att ge barnen en god utbildning är uppenbarligen föräldrarnas viktigaste *motiv för skolgång*, särskilt då det gäller andra skolformer än grundskolan. Under tonårsperioden är det inte alltid lätt att få de unga att inse detta. En känsla av tvång och olust är vanlig under denna tid. För en framgångsrik skolgång, behövs just då föräldrarnas stöd, förståelse och tröst vid motgångar och svårigheter. Men ofta råder i hemmet en situation, där barnet till synes värderas på basen av vitsord och framgång. Att misslyckas i skolan innebär att vara misslyckad som barn inför föräldrarna. Det är tydligt, att även föräldrarna och deras inställning har en stor betydelse och plats i det vidare begreppet skola. Föräldrarnas anspråk på skolprestationer måste motsvara elevens förutsättningar. Vid valet av skolform och utbildning är det av vikt att inte låta ovidkommande föräldramotiv vara avgörande. Detta kan anses vara fallet om föräldrarna genom barnens skolgång strävar efter att enbart förverkliga sin egen ambition eller realisera egna ouppnådda mål.

I avseende på den obligatoriska skolgången tillkommer ytterligare samhällets krav i form av skolplikt. Tonåringen, som vill vara vuxen, förtjäna pengar, kan vara irriterad och aggressivt inställd till hela institutionen. Denna inställning kan ibland underblåsas av en negativ föräldraåsikt.

Skolan kan sålunda framstå som representant för goda eller onda föräldrar, för ett gott eller ont samhälle. Den representerar även det förgångna, nuet och framtiden. Det är förståeligt att olikartade problem förekommer i denna dynamiska mångfacetterade miljö. De uppkommer förutom av de tidigare nämnda yttre omständigheterna kanske mest på grund av individuella olikheter och problem i avseende på utveckling, intellektuell och psykofysisk utrustning, på mögnad och själslig hälsa liksom på social bakgrund och kulturell åskådning.

Tonåringen

Tecknen på problem i skolan i tonårsperioden är olika. De kan komma till uttryck i försämrade skolprestationer eller i försämrad anpassning till skolan. Ofta ses olikartade neurotiska eller somatiska symtom. Beaktas bör dock att under tonårsperioden vissa särdrag och beteenden måste betraktas som ålderstypiska och normala, de utgör ett led i och ett uttryck för fysisk och psykisk omställning till att bli vuxen. Det är närmast omöjligt att draga en klar gräns mellan speciella svårigheter och accentuerade ålderstypiska särdrag. Gränsdragningen beror till en del på vår egen tolerans, på våra egna och omgivningens normer och vår förmåga att anpassa oss till denna utvecklingsperiod.

Symtom i skolan

Men vissa omständigheter är dock uppenbara *tecken på ett allvarigare problem* eller en speciellt våldsam utvecklingskris. Skolprestationerna försämras starkt inom en kort tid. Nedsatt koncentrationsförmåga omöjliggör ett resultatrikt arbete. Följderna, dåliga kunskaper och nedsatta betyg, anses av omgivningen bero enbart på lättja. Hos den unge uppstår ofta ett dumhetskompex. Skolböckerna framkallar vanda och undvikes. En sorts flykt är att intala sig att skolan saknar betydelse, då kan man avstå från allt arbete. Andra arbetar överdrivet, lämnar intressen och kamrater för att genom goda skolprestationer upprätthålla självkänslan. Ofta utvecklas skolängslan, rädsla inför lärarna, ångest och spänning inför prov, panik för att svara, osäkerhet eller skolleda, skolk, olust för skolarbetet. Disharmonisk självhävdelse medför olika pellejöns- eller sturskhetsroller i klassen. De dåliga kunskaperna, eller kanske ängslan att inte komma ihåg, medför missanpassning och fusk.

Skolproblemen har olikartade följder. Föräldrarnas negativa reaktion inför de nedsatta prestationerna eller anpassningsproblemen leder antingen till konflikter med irritation och aggressivt beteende eller till en beklämmande, ångestfull tillvaro i hemmet. Krav på större

flit, reducerad tid för kamratliv och hobbyverksamhet, minskad veckopeng o. d. kan vara medel föräldrarna använder för att höja prestationerna. I skolan åter kan lärarna i sin strävan att sporra eleven till förnyade kraftanstängningar tillgripa jämförelse med föräldrars eller syskons tidigare prestationer eller framhålla att det förutsättes goda skolresultat av en elev i frielevtställning, o. s. v. Den reaktion eleven har på fel vald uppmaning kan vara paradoxal.

Gruppen — gänget kan bli en tillflyktsort från den beklämmande situationen i hemmet och skolan. En social hyperaktivitet med anslutning till ett otal föreningar och ett sysslande med många olika hobbies kan vara en uppenbar flykt från skolångest och hempress för mången tonåring. Att sällskapa stadigt skänker kanske möjlighet till återhämtning, ro och trygghet. Men en följd av denna jäktade tillvaro är mången gång ökade problem på grund av otillräckligt förberedda hemuppgifter, trötthet och splittring. Samtidigt kan kamrattillvaron aktivera sexuella problem och länka in i olikartade ovanor. Svår är situationen då skolelever råkar in i en grupp av yrkesarbetande kamrater med andra normer och mera egna pengar ty för att vara accepterad kan krävas fullt antagande av gruppens livsstil. En annan grupp elever är hjälplösa och hämmade. De blir lätt utnyttjade och offer för kamraters illvilja. Avsaknaden av självtillit gör att de inte kan stå på sig. Ofta söker de sig till ensamhet eller tyr sig till transitionella ömhetsobjekt. En anslutning till religiösa samfund och kyrkliga ungdomskretsar synes för många av dem ge möjlighet till kamrater och kontakt.

Förutom de omnämnda problemen i avseende på skolprestationer och anpassningen till skolordningen, lärarna och kamraterna ses även tecken på problem i form av neurotiska och psykosomatiska symtom. Sömnighet som följd av sömnstörningar, irritation, labilitet, depression, passivitet eller kompenserat beteende, ångslan eller aggressivitet utmärker tillståndet

och kan observeras i skolan. Ofta yttrar sig en ångest och tension i olikartade fysiska funktionella symtom, som huvudvärk, trötthet, illamående, olikartade magbesvär, menstruationsbesvär, aptitlöshet eller kanske en överdriven hunger o. s. v. Dessa fysiska rubbningar kan vara så starka att de omöjliggör närvaro i skolan. I detta sammanhang skall även nämnas den komplexa situation, som i avseende på skolan uppträder som direkt skolfobi, med dess följder för skolgången.

Bakgrunden till svårigheterna

Många av tonåringens svårigheter i skolan bör ses mot bakgrunden av problem av äldre datum. Här frånses de problem i form av väsentliga intellektuella handikapp, som föranlett särplacering. Den primära skolmognaden och dess betydelse för senare skolgång förtjänar dock framhållas. En tillräcklig intellektuell, likväl som fysisk, emotionell och social mognad ger ett utgångsläge som borgar för framgångsrik skolgång, medan däremot tidigt misslyckande på grund av omognad lätt ger en negativ inställning till skolan och en feluppfattning om de egna möjligheterna. Detta kan återspegla sig i ett nedsatt intresse för skolan och sviktande tro på den egna förmågan under den fortsatta skoltiden.

Olikartade handikapp i form av *psykofysiska defekter* har stor betydelse för uppkomsten av en störd tonårsperiod. Hjärnskada, störd eller försenad mognad av centrala nervsystemet, konstitutionell svaghet, avvikande habitus, lyten och kroniska sjukdomar, ävensom utvecklingsmässigt exceptionellt tidig eller sen fysisk utveckling komplicerar utvecklingsperioden. Även *andra defekter*, t. ex. oupptäckta läs- och skrivsvårigheter, — ofta tolkade som slarv och lättja —, stamning, — som leder till rädsla för att svara, — är omständigheter som kan omöjliggöra ett realiserande av egna strävanden. Problemen utgör även tillstånd av *otillräcklig intelligens* i förhållande till de ställda kraven och speciellt i en

mera krävande skolform manifesterar sig denna under tonårsperioden stundom som otillräcklig förmåga vilken inte mera står att kompensera genom intensivt arbete eller ett gott minne. Olika handikapp har även väsentliga gruppdynamiska aspekt. Motorisk klumpighet och oskicklighet tenderar att utveckla underlägsenhetskänslor hos individen. Pojkarna kan inte göra sig gällande i gruppen, där vid en viss tid styrka och kroppsliga prestationer utgör den huvudsakliga värdemätaren. Avvikelse i avseende på habitus såsom övervikt eller accentuerad magerhet kan leda till att man drar sig bort från sport, gymnastik och från kamraterna. Motsatt ses starka kompensatoriska strävanden i form av behov att göra sig gällande inom ramen för "tung sport", boxning, ishockey, där ifrågasättande individ i varje fall länge kommer att uppleva stora besvikelser.

En annan väsentlig orsak till skolproblem utgör de *yttre traumatiserande omständigheter* som under den tidiga barndomen och uppväxtåren reducerat barnets psykiska styrka och förhindrat eller felinlänkat dess psykiska utveckling. Feluppfattning av omvärlden, osäkerhet och ångest, rädsla för auktoritet och för misslyckande, aggressiva tendenser, har genom denna felutveckling blivit utmärkande för individen. Det neurotiserade barnet har problem, som kommer till synes speciellt under pubertetstiden. Föräldrarnas och hemmets betydelse, uppföstran, trygghet och kärleksfull gemenskap är det mest avgörande för den primära utvecklingsprocessen. Orsaken till skolproblem under tonårsperioden står sålunda ofta att söka i problem i hemmet, i konflikter och otrygghet, i inadekvat uppföstran med avsaknad av emotionell tillfredsställelse eller med traumatiserande överkrav.

Den *sociala tryggheten*, skapad genom ekonomisk stabilitet, föräldrarnas goda hälsa och arbetsförmåga är ej utan betydelse för tonåringen i skolan. Likaså avgör den sociala ställningen till en del normbildning och mål. Traditionslöshet, avsaknad av sociala strävanden, oklara

uppföstringsprinciper och mål, berövar den unge säkerhet och möjlighet till rollbildning. Ett avvikande hem tillåter inte ett liv förenat med kamrater och egna intressen inom hemmets ram. Bostadsproblem och vantrivsel driver ungdomarna på gatan. Ständiga bostadsbyten för familjen gör den unge rotlös och utan geografisk gemenskap.

Det rör sig dock ej enbart om primär felutveckling vid problem under tonårsperioden. *Reaktiva tillstånd*, som följd av misslyckanden eller svårigheter är talrika. Perioden karakteriseras dessutom av nya, till en del tillfälliga reaktionstendenser beroende på att den fysiska och psykiska utvecklingen och den hormonala omställningen temporärt tycks reducera egokraften.

En central psykisk utvecklingsprocess vid denna tid är en intensiv *identitetsbildning* och en därmed förknippad identitetskris. Man söker svar på vem man är, hurudan man är, vad man duger till. Det är en kamp i avsikt att komma underfund med sig själv, att få svar på ett virrvarr av frågor om det egna jaget, dess färdigheter, hälsa och sociala möjligheter. Man strävar att finna sin roll som man eller kvinna och en roll som vuxen. Denna inre kris, ett ofrånkomligt led i utvecklingen för varje individ, varierar i styrka. Den kan ibland försvåras av olika orsaker och ha nästan sjukliga symtom. Den nya identiteten förutsätter att egna och andras, gamla och nya uppfattningar om det egna jaget, om kroppen och själen skall samordnas och integreras med jagbilden. Alla jagförsvagande eller jaget hotande mekanismer av psykisk eller somatisk art stör detta uppbyggande. Upptäckten av negativ avvikelse, en psykisk, fysisk eller social defekt, liksom även misslyckanden i skolan, är till en början oförenliga med uppfattningen om idealjaget, präglad av styrka, sundhet och obegränsade möjligheter.

Av väsentlig vikt vid identitetsbildningen är självfallet den tidiga jagutvecklingen, identifikationsprocessen, grundförtroendet, o.s.v. Iden-

titetsbildningen är även starkt beroende av egna och omgivningens förväntningar och dessa står ej alltid i samklang med utvecklingstendensen i övrigt. Bekymmersam är den tilltagande *klyftan mellan biologisk, respektive social mognad*. Den unge tvingas i mångt hänseende att behålla en barnaroll under en mycket längre tid än utvecklingen i övrigt skulle förutsätta. Sent — respektive tidigt fysiskt mogna skiljer sig igen alltför mycket från sin åldersgrupp. Särskilt flickor upplever en tidig utveckling störande och därvid väckt ångest kan försvåra axlandet av en feminin roll. Sent utvecklade pojkar blir lätt hypokondriskt-spekulativa, de tvivlar på sin egen utveckling till man.

Ett annat väsentligt särdrag för puberteten är den *sexuella mognaden* och utvecklingen av den medvetna sexualiteten. Den utgör en ny kraft, inom individen, till en början skrämmande och kanske obehärskbär. Ångest framkallad av stark inre sexuell tension är ej ovanlig och medför sekundära problem av masturbationskaraktär, eller psykiska symtom som oro, störd sömn och drömmar, irritabilitet etc.

Parallellt med dessa inre problem driver tonåringen sin *kamp för självständighet*, för brytning med den äldre generationen. Autonomi, den gryende självkänslan, till en början mycket ambivalent och diffus, prövas och demonstreras. Genom yttre former, trots och opposition, skall omgivningen och individen själv övertygas om denna nya situation. De sociala kraven på tonåringen tilltager och förväntningarna ändrar karaktär. Tonåringen skall bete sig som en vuxen, känna som en vuxen, bära ansvar, och skapa sig sin framtid och inleda sin karriär i samhället.

Sammanfattning

Tonårsperioden är en tid utmärkt av uppbyggande krafter, men samtidigt utgör den en krisperiod i människans fysiska och psykiska utveckling och en omställningsperiod i socialt hänseende. Inför hemmets, skolans och samhällets krav, vid utredning av det egna jaget, tycker

sig många vara otillräckliga. De döljer kanske sitt missmod bakom en mask av oberördhet eller förkvävs i en inre kamp. Under denna tid är skolproblem ytterst vanliga. Förmågan till adaptation försämras av komplicerade omständigheter inom individen eller i dess omgivning. De sekundära följderna kommer i en del fall att utgöra hinder för förverkligandet av egna och omgivningens förväntningar. Rätt stöd och förnuftigt ställningstagande till tonårsperiodens problem, adekvata normer och trygghet minskar dess skadeverkningar. Problem under tonårsperioden ses ofta i skolan som skolproblem. Orsaken till dessa problem är emellertid komplex och har sitt vanligaste ursprung utanför skolan, men ofta synes dock skolan utgöra en med helhetsdynamiken intimt sammankopplad faktor, ibland kanske den väsentligaste av dem.

Keramik som terapi och hobby

UGNAR, DREJSKIVOR m. m.

Rikhaltigt lager av
GLASYRER, FÄRGER, OXIDER,
LEROR, UGNSTILLBEHÖR etc.

EXPORT & IMPORT

AB KERAMIK

Tel. 08/10 71 17, Box, 7283, STOCKHOLM 7